

- і авторства «Слова о полку Ігоревім» у сучасному трактуванні. - Тез. доп. наук. конф. - Суми, 1992. - С. 29-31.
5. Звагельський В. У пошуках материнської землі Генія // Сіверинський літопис. - 1995. - № 5. - С. 113-117.
6. Звагельський В. Б. Археологічний аспект історіографії «Слова о полку Ігоревім» // Археологічні старожитності Подессяни. - Мат. істор.-арх. сем. - Чернівці, 1995. - С. 57-58.
7. Див.: Попов А. И. «Каяла» и «Каніна» в «Слове о полку Ігоревім» // Русская литература. - 1967. - № 4. - С. 217-218.
8. Дмитриев Л. А. 175-летие первого издания «Слова о полку Ігоревім» (Некоторые итоги и задачи изучения «Слова») // Труды отдела древнерусской литературы. - 1976. - Т. XXXI. - С. 7.
9. Див. напр.: Сперанский М. Н. Из истории изучения «Слова о полку Ігоревім» в Московском университете // Известия Отделения литературы и языка Академии наук СССР. - М., 1955. - Т. 14. - С. 288-294; Прийма Ф. Я. «Слово о полку Ігоревім» в русском историко-литературном процессе первой трети XIX в. - Л., 1980.
10. Словарь-справочник «Слова о полку Ігоревім». - М. - Л., 1965-1984. - Вып. 1-6.
11. Булахов М. Г. «Слово о полку Ігоревім» в литературе, искусстве, науке. Краткий энциклопедический словарь. - Минск, 1985.
12. Энциклопедия... - Т. 1-5.

Отримано редакцією 2 квітня 1996 р.

ЩОДО ЛОКАЛІЗАЦІЇ р. КАЯЛА

Одним з актуальних питань словознавства є встановлення місцезнаходження ріки Каяла. Історія цього питання досить розлога, починається з першого видання 1800 р., оскільки вже на той час річки з такою назвою не було. На сьогодні існують близько десяти версій стосовно локалізації Каяли, що яскраво ілюструють ступінь розбіжностей поглядів на цю проблему.

Труднощі з пошуками Каяли мають кілька аспектів, серед яких чи не головним є надзвичайна обмеженість кола письмових матеріалів, в яких зустрічається гідронім з відповідним коренем.

Мета цього повідомлення полягає у введенні до наукового обігу джерела, котре оминула увага численних дослідників «Слова о полку Ігоревім». Йдеться про працю німецького історика Тунманна «Кримське ханство», створену у 1777 р. і видану вперше у 1784 р. Цей історико-географічний та політико-економічний нарис в російському перекладі М. Л. Ернста та С. Л. Белявської вперше було видано невеликим накладом у 1936 р. окремою книжкою з примітками, передмовою та коментарями М. Ернста.¹ Наступного року вченого було безпідставно репресовано², а книгу, за практикою тих часів, вірогідно, було вилучено з книгарень та бібліотек і вона стала раритетом. Цим, очевидно, і пояснюється те, що вона не потрапила до рук словознавців - у жодній статті та бібліографіях праць по «Слову» прізвище Тунманна не згадується. Лише у 1991 р. місцеве кримське видавництво здійснило перевидання «Кримського ханства», що є точним відтворенням видання 1936 р. Добре знання М. Ернстом кількох європейських (в тому числі і «мертвих») мов, бездоганне володіння німецькою та глибока всебічна ерудованість в різних питаннях історії та культури Криму не дають жодних підстав сумніватися у якості перекладу та недантично виконаних дослідником коментарів та приміток.

Цінність книжки полягає не лише у тексті власне Тунманна, а й у примітках, адже деякі місцеві назви автор подає у перекладі, а М. Ернст у примітках прив'язує ці назви до конкретних географічних об'єктів.

Оскільки і перевидання 1991 р. теж є малодоступним, нижче наводимо саме ті фрагменти тексту Тунманна з коментарями М. Ернста, що торкаються Каяли.

ТЕКСТ ТУНМАННА:

Эта обширная страна лежит на северной стороне Черного и Азовского морей и окружена со всех остальных сторон русскими владениями, от которых ее отделяют Каяли-Берт (камнистый Берт), иначе Большая Берда²²⁶, Шилки-Су или Конские Воды²²⁷, сооруженная вдоль этих рек и между ними русская линия и, наконец, Днепр (с. 42).*

(...) Здесь чувствуется также большой недостаток в пресной воде (...) Имеется единственное озеро с пресной водой, которое вместе с наибольшим впадающим в него потоком называется Молочная вода, по-татарски - Сут-Су, по-русски - Молочные воды.²³² (с. 45)

ПРИМІТКИ М. ЕРНСТА:

²²⁶Речка Берда впадает в Азовское море близ Бердянска. (с. 90)

²²⁷Речка Конская течет с В. на З. через Пологи, Орехов и впадает в Днепр близ Никополя. (с. 90)

²³²Речка Молочная, на которой лежит Мелитополь, впадает в лиман Молочное озеро, соединяющееся с Азовским морем. (с. 91)

Детальна прив'язка наведених назв до географічної карти потребує окремої розробки, але в цілому, ситуація зрозуміла - всі гідроніми чітко «вписуються» в систему так званого надазовського ареалу, який ще називають «кайальським» ареалом, тому що тут наявне ціле гніздо етимологічно пов'язаних лексем (Каялга, Каяли Кулак, Каялишан-Каяли Джуошан, Каяликула(к) і т.ін.⁴). Група дослідників вважає, що саме цей надазовський мовний ареал тобто, географічно, - північне Приазов'я, і є тією місцевістю де відбулися трагічні події, описані у «Слові». Змістовною є і інформація Тунманна зі с. 45.

При аналізі наведених фрагментів тексту німецького історика слід наголосити, що, не дивлячись на майже пряму вказівку автора на назву Каяли як річки «кам'янистої», це не дає підстав беззастережно говорити про локалізацію р. Каяла, оскільки йдеться про Каяли-Берт. Останнє вже саме по собі передбачає наявність власне р. Каяла десь в іншому місці (правда, логічно припустити, що неподалік). Окрім цього, слід пам'ятати, що хронологічний розрив між подіями «Слова» і працею Тунманна дорівнює 600 р. - за цей час можливі і переноси, і зміни назв. До того ж слабким місцем надазовської версії локалізації Каяли є занадто велика відстань, яку сіверські полки мусили б пройти за обмежений проміжок часу.

Втім введення фрагментів праці Тунманна у сукупності з примітками М. Ернста до джерельної бази словознавства, сподіваємося, сприятиме подальшим історико-географічним дослідженням стосовно локалізації р. Каяла.

1. Тунманн. Крымское ханство. - Симферополь, 1936.

2. Див.: «Істина мусить стояти на першому місці»// Цей збірник.

3. Тунманн. Крымское ханство. - Симферополь, 1991.

4. Отін Є. С. Гідроніми Східної України. - Київ-Донецьк, 1977. - С. 32-33, 37.

В. Звагельський

* Тут і далі підкреслено нами - В. З.